
Nükleer Silâhların Kullanımının Yasaklanması Sorunu

The Problem Of Prohibition On The Use Of Nuclear Weapons

Doç. Dr. Ayşe Nur TÛTÛNCÛ*

Öz: A.B.D'nin 1945 yılında Japonya'nın iki kentine atom bombası atması sonucunda, Sovyetler Birliği, bir silâh yarışını ateşleyerek, atom silâhlarını geliştiren ve nükleer bölünmede küresel bir menfaati olan ikinci devlet olmuştur. Geleneksel nükleer silâhlar, tek tehdit değildir. 11 Eylül olayları da, teröristlerin, dünyanın nükleer güç istasyonları ve araçlarını hedef alabileceğine dair endişeleri arttırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında nükleer silâhların giderek yayılma eğiliminin görülmesi üzerine, bu silâhların kontrolüne ve sınırlandırılmasına dair yapılan müzakereler, sayı olarak azalmalarına yol açmıştır. Nükleer caydırıcılık hususunun, oldukça uzun bir süredir barışın sürdürülmesine katkıda bulunduğuna dair yaygın bir kanı vardır. Ayrıca, nükleer silâh kullanımı, en azından bazı nükleer güçlerce sadece son çare olarak değil, aynı zamanda dünyanın herhangi bir noktasında kimyasal, biyolojik veya hatta konvansiyonel silâhlarla yapılan bir saldırıya karşılık vermenin bir yolu olarak da dikkate alınmıştır. Nükleer silâh kullanımının, herhangi bir çökünce ileri sürülmeden yasaklanmaması durumunda, dünyanın nükleer tehlikelerden tam anlamıyla arındırılması mümkün olamayacaktır. Bu yazıyla, silâh kullanımına dair mevcut sınırlama ve uygulanabilecek hukuk gözönüne alınarak, söz konusu nihai amaca ulaşmak için gelecekte neler yapılabileceğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Nükleer silâhlar, Nükleer Caydırıcılık, Hukuka uygunluk, Silâhsızlanma, Milletlerarası Adalet Divanı, Martens Şartı.

Abstract: As a result of United States' bombing of two Japanese cities in 1945, the Soviet Union, by setting fire of a weapon competition, became the second State which has developed nuclear weapons and has global interest in the nuclear division. The general nuclear weapons are not the only risk. The September 11th incident has been increased concerns about the world's nuclear power stations and means that could be target of the terrorists. After the Second World War, an increasing trend of proliferation of nuclear weapons have led to negotiations on the control and restrictions that would be concluded with reduction of these weapons as number. There is a fairly widespread belief that nuclear deterrence helped to maintain peace over several decades. Moreover, the employment of nuclear weapons is now envisaged - at least by some nuclear powers - not only as a last resort, but also as a way to react to any attacks committed with chemical or biological or even conventional weapons. As long as the use of nuclear weapons has not been unreservedly prohibited, the efforts to create a nuclear-weapon-free world will remain useless. This article, considering existing restrictions and applicable law on the use of weapons, intends to determine what the future works are, in order to reach this aim eventually.

Key words: Nuclear weapons, Nuclear deterrence, Legality, Disarmament, International Court of Justice, Conventional prohibitions Martens Clause.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Merkezi Beyazıt-İstanbul, Tel: 0212 440 01 21. E-mail: mmaum@istanbul.edu.tr

1. GİRİŞ

Nükleer silâhlar, atomların parçalanması ve birleşmesi sonucunda ortaya çıkan çok yüksek miktardaki nükleer enerjiden faydalanılarak üretilmiş silâhlar olup, kullanıldıkları zaman patlama etkisi, ısı ve ışık etkisinin yanında, radyasyon da yayarak toplu ölümlere yol açmaktadır. Atom bombası, hidrojen bombası, serseri nükleerler gibi örnekleri vardır. Yayıldıkları radyasyon etkisiyle uzun yıllar kalıcı sakatlıklara ve sağlık problemlerine neden olurlar.

A.B.D.'nin, 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'nın iki kentine atom bombası atması sonucu yüzbinlerce insan ölmüştür. Aradan 50 yılı aşkın süre geçmesine rağmen, radyasyonun etkisinden dolayı hâlâ sakat bebeklerin doğduğu görülmektedir. A.B.D'den sonra, Sovyetler Birliği, bir silâh yarışını ateşleyerek atom silâhlarını geliştiren ve nükleer bölünmede küresel bir menfaati olan ikinci devlet olmuştur. Geleneksel nükleer silâhların bizatihi kendisi, tek tehdit oluşturmakla kalmaz. Uzmanları asıl endişelendiren, teröristlerin dünyanın nükleer güç istasyonları ve araçlarını hedef alabilmesi olasılığıdır. 1993'ten beri, on sekiz tanesinde bomba yapımında kullanılan maddelerden az miktarda zenginleştirilmiş uranyum ve plotonyum dahil olmak üzere, 175'in üstünde nükleer madde trafiği vakıası meydana gelmiştir. Ayrıca, tıbbî ve sanayi amaçlı radyoaktif madde trafiği vak'ası da 201 olay ile bundan aşağı kalmamaktadır. Milletlerarası Atom Enerjisi Kurumu'nun 2002 yılında yaptığı açıklama uyarınca, nükleer tesislerin güvenlik düzeyi genellikle çok yüksek olarak kabul edilmesine rağmen, tıbbi ve sanayi amaçlı radyoaktif kaynakların güvenliği bu düzeyde değildir. Bu sorunun nedenlerinden biri, radyoaktif maddelerin daha yaygın olmasıdır. 1970'den bu yana, dünya çapındaki barışçıl amaçlı programlarda kullanılan nükleer madde miktarında altı kat artış olmuştur. ¹ Araştırma, tıbbî, tarımsal ve sanayi amaçlı kullanılan radyoaktif maddeler, çok farklı yerlerde yerleşik bulunmaktadır. Milletlerarası Atom Enerjisi Kurumu, dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük tehdidin, teröristlerin elinde mevcut nükleer bombalardan çok, konvansiyonel patlayıcıları kullanarak fazla miktarda radyoaktif zerrecik yayan bombalardan (*dirty bomb*) kaynaklanacağını tahmin etmektedir. En kötümser kabul edilebilecek bir varsayımınla, sadece tek bir yerdeki bir megatonluk bir patlamanın, 250 bin kişinin ölümü, yarım milyondan fazla insanın yaralanması ve 1.7 mil yarı çaplık alan içindeki binaların yıkılmasına neden olabileceği hesaplanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında nükleer silâhların giderek artan bir yayılma eğilimi ² göstermesi üzerine, 1963 yılından itibaren başlayan silâhların kontrolü ve sınırlandırılmasına

---

¹ Yüzyılın sonuna kadar 438 nükleer güç istasyonu, 284'ü çalışan 651 araştırma reaktörü, 250 fuelin nükleer maddeye dönüştürülerek zenginleştirildiği, depolandığı ve işleme tâbi tutulduğu dönüşüm tesisi mevcuttu. **Disarmament Times** (Konuyla ilgili bir sivil toplum örgütü komitesi tarafından Birleşmiş Milletler sistemi içindeki silâhsızlanmaya dair gelişmeleri duyurmak üzere basılan bir gazetedir.) Vol. XXVI, No.3, Fall 2003, s.1.

² A.B.D. ve Rus Stratejik Nükleer Güç karşılaştırması için bkz.E. Luttwak, "The U.S.- U.S.S.R. Nuclear Weapons Balance", The Washington Papers, Volume II, The Center For Strategic and International Studies, 1974, s.7.

dair yapılan müzakereler, nükleer silâhların sayısal azalımıyla sonuçlanmıştır. ³ 1991'den beri ise, çok miktarda nükleer savaş başlığı, güdümlü füze ve bunlara dair silolar, bombalar ve denizaltı fırlatma füzeleri ve nükleer deneme tünelleri imha edilmiş veya faaliyetleri sona erdirilmiştir. Ancak, yine de tam bir silâhsızlanma gerçekleştirilememiştir. Silâhsızlanmanın bu kadar güç olmasının ana nedeni, devletler arasındaki güven eksikliği ve kendilerine askerî üstünlük sağlayacak stratejik yarar kazanma ve bunu sürdürmedeki bitmeyen istekleridir. Bu durum, Soğuk Savaşın ideolojik mücadelesine rastlayan nükleer dönemin başlangıcından beri özellikle aşikâr olmuştur.

Nükleer silâhların kullanılması veya kullanma tehdidinin belirli durumlarda meşrû olduğunu iddia edenler, bu argümanlarını desteklemek üzere, *nükleer caydırıcılık* ⁴ doktrin ve uygulamasını dayanak göstermişlerdir. Kendilerinin daima diğer devletlerle de uyum içinde, meşrû müdafaa durumunda veya hayati güvenlik menfaatlerine silâhlı saldırı ile tehdit durumunda bu silâhların kullanılması hakkını saklı tuttuklarını belirtmişlerdir. *Nükleer caydırıcılığın*, aslında nükleer silâhlara sahip olmayı ve bu kozu, yeni bir dünya savaşının başlamasını önlemede kullanmaya dair ilân edilmiş bir hazırlığı haklı kıldığı söylenemez. Ancak, bu hususun, uzunca bir süredir barışın sürdürülmesine ⁵ katkıda bulunduğu dair yaygın bir kanı da mevcuttur.

Nükleer silâhların, fiziksel zararları kadar, diplomatik pazarlıklar açısından da önemli rol oynadıkları kabul edilmektedir. Fakat, Soğuk Savaş sonrası milletlerarası siyasî iklimin yarattığı köklü değişim neticesinde, bu silâhların herhangi bir olumsuzluğa karşı *kasıtlı* olarak kullanılabileceğini düşünmek güçtür. Nükleer silâh kullanılması tehditi geçerliliğini kaybetmeye başlamasına rağmen, nükleer silâh kullanımına ilişkin strateji doktrinleri, esas itibarıyla değişmeksizin kalmıştır.

³ Soğuk savaş süresince, A.B.D. ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silâhsızlanmaya dair alınması gerekli önlemler hususunda bir anlaşma sağlanması gerçekten imkânsız görünmüştür. İki süper güç, en çok miktarda olduğu dönemlerde, yaklaşık olarak toplam yetmiş bin adet nükleer silâh bulundurmıştır. Ancak, özellikle soğuk savaş sonrası, nükleer savaş riskini azaltacak bazı önlemler açısından sınırlı bir aşama kaydedilmiştir. İlgili devletler, nükleer caydırıcılıkta denge sağlama eğilimi göstermişlerdir. Bu önlemler, atmosferde nükleer deneme yapılmasını yasaklayan 5 Ağustos 1963 tarihli *Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Denemelerin Yasaklanmasına Dair Andlaşma* ve stratejik nükleer silâhlara ve güdümlü füzelere karşı sınırlama getiren 1972 tarihli SALT I andlaşmasında yer almıştır. 1987'de nükleer silâhların belirli bazı çeşitlerinin azaltılması ve yok edilmesi amacıyla *Orta ve Kısa Menzilli Füzelerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Andlaşma (Intermediate Range and Short Range Nuclear Forces Treaty)* akdedilmiştir. Soğuk Savaş sonlarına doğru bu devletler arasında geliştirilen ilişkilerle stratejik silâhların sayısının azaltılması için 1991'de START I (*Strategic Arms Reduction Treaty*) ve 1993'te START II andlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca taraflar, 2007'ye kadar bu sayının daha da azaltılması amacıyla START III andlaşması yapmak üzere müzakereler yapılmasını da kabul etmiştir. Ancak, nükleer silâhsızlanmaya dair bütün bu önlemlere rağmen, iki süper güç, halen kullanma ihtimali veya ihtiyacı olmaksızın depolanmış vaziyette otuz bin nükleer silâh bulundurmaya devam etmektedir. W. Epstein , "The New Nuclear Weapon States", *Disarmament Times* , *Editorial Note*, Vol. XXI, June 1998.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: M. Gönübol, *Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Ankara 2000, s.182 v.d.

⁵ J. Rotblat, "A Nuclear Weapon-Free World Leading to a War-Free World", *Conference on Disarmament at a Critical Juncture, United Nations, 25 April 1996*. <<http://disarm.igc.org/roblat.html>>, B.T. 26.08.2004.

Ayrıca, nükleer silâh kullanımı, en azından bazı nükleer güçlerce sadece son çare olarak değil, aynı zamanda dünyanın herhangi bir noktasında kimyasal ⁶, biyolojik ⁷ veya hatta konvansiyonel silâhlarla ⁸ yapılan bir saldırıya karşılık vermenin bir yolu olarak da dikkate alınmıştır. ⁹ Yakın zaman gündemini meşgul eden olaylarda bu ve benzeri iddialara rastlanmaktadır. Irak savaşının, Koalisyon Güçlerince ifade edilen gerekçelerinden biri de, bu ülkede kitle imha silâhlarının bulundurulması olmuş; ama, savaş sonrasında bu gerekçe doğrulanamamıştır. İran, A.B.D. ile arasında süregelen gerginlikte, ülkesinin nükleer güç bulundurması dolayısıyla yaşayabileceği herhangi bir saldırı durumunda, A.B.D.'nin müteaddit defalar yaptığı gibi kendisinin de önleyici meşrû müdafaa hakkını kullanmakta tereddüt etmeyeceğini açıklamıştır. Ama, hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın, nükleer bir savaşın muhtemel sonuçlarının, siyasî, askerî ve ahlâkî olarak kabul edilebilecek bir haklılığının olduğunu da söylemek mümkün değildir. ¹⁰ Dolayısıyla, nükleer silâh kullanılması ve tehdidin savunulacak bir yanı olamaz.

İşte bu tespitleri dikkate aldığımızda, nükleer silâh kullanımı, herhangi bir çekince ileri sürülmeksizin bir andlaşmayla tamamen yasaklanarak pozitif hukukla bütünleştirilmediği sürece, dünyanın nükleer tehlikelerden tam anlamıyla arındırılması mümkün olmayacaktır. Bu yazıyla, hali hazırda yürürlükte bulunan andlaşma ve teamül hukuku kuralları ve milletlerarası mahkeme kararları ışığında silâh kullanımına dair sınırlama ve uygulanabilecek hukuk da gözönüne alınarak, söz konusu nihai amaca ulaşmak için gelecekte neler yapılabileceğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. İNSANCIL HUKUKTAKİ SİLÂH KULLANIMINA DAİR SINIRLAMALARIN NÜKLEER SİLÂHLARIN TEHDİT VE KULLANIMINA UYGULANABİLİRLİĞİ MESELESİ

Silâhların ve savaş taktiklerinin, askerî hedefle sınırlı olması; askerî amaçlarla ve bu amaçlara erişmek için makul bir şekilde gerekli olduğu kadar orantılı kullanılır olması; mağdurlar üzerinde gereksiz acıya sebep olunmaması veya tarafsız ülkelerdeki insan ve nesnelere zarar verilmemesi ilkelerinin, savaş veya silâhlı çatışma durumlarında insanlara (çarşışan ve siviller) yapılması gerekli olan asgarî davranış ve yardıma dair kurallar bütününi içeren

⁶ Kimyasal maddeler kullanılmak suretiyle yapılan silâhlardır. Öldürücü etki yapanlar ve kalıcı sakatlıklara neden olanların yanında, geçici ve hiçbir sakatlığa yol açmayan çeşitleri de mevcuttur. Boğucu, kanı zehirleyici, sinir bozucu, yakıcı, göz yaşartıcı etkileri vardır. Ayrıca daha da ileri etkide, körlük yapan, felç, sağırılık, şuur kaybı yapan çeşitleri mevcuttur. Sis, iz ve yangın meydana getiren katı, sıvı ve gaz halindeki kimyasal maddelerdir.

⁷ Mikrop ve virüsler yoluyla, kullanıldığı bölgede hastalıkların yayılmasına yol açan, kalıcı arızalara, toplu ölümlere sebep olabilen ve askerî amaçlı kullanılan silâhlardır. Diğer bir deyişle, insan, evcil hayvan ve yararlanılan bitkilerde ölüm veya hastalık meydana getiren biyolojik harp maddelerine biyolojik silâh da denir.

⁸ Bu silâhları nükleer silâhlardan ayıran özellikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Güliden Ayman, **Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi**, 1994, İstanbul, Alfa Basım Yayım, s.19.

⁹ W. S. Cohen, U.S. Secretary of Defense, Annual Report to the President and Congress 2000, Chapter 1, "Defense Strategy," <<http://www.dtic.mil/execsec/adr2000/chap1.html>>, B.T. 27.08.2004.

¹⁰ L. Butler, "The Risks of Nuclear Deterrence: From Superpowers to Rogue Leaders", <<http://www.nuclearfiles.org/redocuments/1998/980202-butler/1998/980202-butler-speech.html>>, B.T. 26.08.2004; "Death by Deterrence", **Resurgence Magazine Online**, <<http://resurgence.gn.apc.org/issues/contents/193.htm>>, B.T. 26.08.2004; "The Case Against Nuclear Deterrence", **Disarmament Times**, Vol. XXI, No.1, April 1998, s. 2.

bir hukuk dalı veya kısaca savaş veya silâhlı çatışma durumlarında insanların korunmasını amaçlayan hukuk dalı olarak da tanımlanabilecek milletlerarası insancıl hukukun dokusunu oluşturan başlıca ilkeler olduğu genel olarak kabul edilmektedir.¹¹ İlgili bazı çok taraflı anlaşmalarda da, söz konusu ilkelere yer verildiği görülmektedir.

1868 tarihli *Savaş Zamanında 400 Gram Ağırlığın Altındaki Patlayıcı Mermilerin Kullanımından Vazgeçilmesine Dair St. Petersburg Deklarasyonu*'nda¹², patlayıcı olan veya "ateş püskürtücü veya yanıcı maddelerle" doldurulmuşlarsa belirli bir ağırlığın altında kalan mermilerin; 1899 ve 1907 tarihli *Lahey Deklarasyonları*¹³ (*L.Dekl.*) ve *Konvansiyonları*¹⁴ (özellikle, *L. K. VIII*)'nda, insan bedeninde yassılaştıran veya genişleyen mermilerin, zehirleyen veya zehirli silâhların, bağlı oldukları yerden bırakılır bırakılmaz zararlı hale gelen, atılmış olanlar kadar atılmamış olan otomatik temaslı mayınların ve hedeflerinden şaşınca zararsız olamayan torpidoların; 1925 tarihli *Boğucu, Zehirleyici ve Diğer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Kullanımının Yasaklanmasına Dair Cenevre Protokolü* (*Cenevre Gaz Protokolü*)¹⁵ 'nde, bakteriyolojik savaş yöntemleri kadar boğucu, zehirleyici veya diğer gazların ve benzer sıvı, madde ve araçların; 1977 tarihli *Çevresel Değişirme Tekniklerinin Askerî veya Diğer Herhangi Bir Düşmanca Amaç İçin Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair Konvansiyon*¹⁶ 'da, başka bir devlete yıkım, hasar ve zarara neden olan çevre değişim tekniklerinin; 10 Ekim 1980 tarihli *Aşırı Zararlı veya Fark Gözetmeyen Etkileri Olduğu Farzedilebilecek Belirli Konvansiyonel Silâhların Kullanılmasına Dair Kısıtlama veya Yasaklamalara Dair Konvansiyon*¹⁷ 'da, sürekli körlüğe neden olan lazer silâhları kadar, asıl etkisi X-Ray incelemesinden kaçan insan bedenindeki kısımlara zarar vermek olan silâhların ve aynı zamanda kara mayınlarının, bubi tuzaklarının ve yangın çıkarcıların kullanılması yasaklanmıştır.

Söz konusu bu sınırlamalar, ilgili andlaşmaların tarafları arasındaki ilişkilere uygulanır. Ancak, bunlar içinde bazılarının, özellikle 1907 tarihli *Lahey Konvansiyonları* ve 1925 ta-

¹¹ Bu ifade, Milletlerarası Adalet Divanı'nın, *Nükleer Silâhların Tehdit ve Kullanımının Hukuka Uygunluğuna Dair Danışma Görüşü*'nde belirtilmiştir. 35 *International Legal Materials (ILM)* 827 (1996), para.78. Kararın insancıl hukuk açısından ayrıntılı incelemesi için bkz. A. N. Tütcü, *Irak Savaşı ve İnsancıl Hukuk, Güncel Olaylarda Milletlerarası Hukuk, Söyleşiler*, Beta, 2003, İstanbul, s.70-77; "Nükleer Silâhlar ve Milletlerarası İnsancıl Hukuk İlişkisinin Divan'ın 1996 Tarihli Danışma Görüşü Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 23, Sayı 1-2, 2003, s.800; E. Uzun, "Milletlerarası Adalet Divanı'nın Nükleer Silâhların Tehdidi veya Kullanımının Meşruiyetiyle İlgili 1996 Tarihli İstisari Mütalaasına İnsancıl Hukuk Açısından Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S.3-4, 2003, s.578,579; P.Kahn, "Nuclear Weapons and the Rule of Law", 31 *New York University Journal of International Law and Politics (N.Y.U. J.I.)* 396 (1998-1999); D.J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, Fifth Edition, London, Sweet&Maxwell 1998, s.924-940; P. H.F. Bekker, *International Decisions*, 91 *American Journal of International Law (AJIL)* 126 (1997); R. A. Falk, "Nuclear Weapons, International Law and The World Court: A Historic Encounter", 91 *AJIL* 64 (1997); B. H. Weston, "Nuclear Weapons and the World Court: Ambiguity's Consensus", 7 *Transnational Law & Contemporary Problems* 371 (1997); M. J. Matheson, "The ICJ Opinions on Nuclear Weapons", 7 *N.Y.U. J.I.* 354 (1997).

¹² *International Law Concerning the Conduct of Hostilities, Collection of Hague Conventions and Some Other International Instruments*, International Committee of the Red Cross, Geneva, Revised and updated edition, 1994-1996, s.171.

¹³ *Declaration Concerning Expanding Bullets*, The Hague, 29 July 1899, *Conduct of Hostilities, op. cit.*, s.173.

¹⁴ *Convention Relative to the Laying Of Automatic Submarine Contact Mines*, The Hague, 18 Oct. 1907, *Conduct of Hostilities, op. cit.*, s.174.

¹⁵ *Conduct of Hostilities, op.cit.*, s.178.

¹⁶ 16 *ILM* 88 (1977).

¹⁷ *Conduct of Hostilities, op.cit.*, s.194., madde 1, 21 Aralık 2001'de tādil edilmiştir.

rihli *Cenevre Gaz Protokolü* kapsamındaki düzenlemelerin, andlaşmaya taraf olan ve olmayanlar arasında yaygın bir şekilde bağlayıcı olduğu kabul edilmektedir.

Bahsi geçen silâhların kullanımına dair yasaklamalar ve sınırlamalar, aşağıda değinilecek üç milletlerarası belgenin, silâh bulundurmaya dair düzenlemelerinin de öncüsü olmuştur. Nitekim, bunlardan Mart 1975'den beri yürürlükte olan 1972 tarihli *Biyolojik ve Zehirleyici Silâhların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanması ve İmhasına Dair Konvansiyon*¹⁸ ile, düşmanca amaçlar için mikrobik veya diğer biyolojik etken ya da zehirlerin geliştirilmesi, üretimi ve depolanması menedilmiş ve taraflara, bunların imha edilmesi yükümlülüğü getirilmiştir.

1993 tarihli *Kimyevî Silâhların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanmasına ve İmhasına Dair Konvansiyon*¹⁹ ile, -Nisan 1997'den beri yürürlükte dir- kimyevî silâhların geliştirilmesi, üretilmesi ve depolanması yasaklanarak, mevcutların yok edilmesi şartı getirilmiştir. 1997 tarihli *Anti-Personel Mayın Konvansiyonu*²⁰ 'nda ise, anti-personel mayınların geliştirilmesi, üretilmesi, başka araçlarla elde edilmesi, depolanması ve transferi veya elde bulundurulması engellenerek, imhası öngörülmüştür. Ancak, söz konusu gelişmelere rağmen, milletlerarası hukukta, nükleer silâhların kullanımını önemli ölçüde kısıtlayan veya bunları tamamıyla ortadan kaldıran özel bir norm kabul edilememiştir. Bu durum, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun konuyla ilgili ilk kararında²¹ tavsiye edildiği üzere, bu silâhların toptan yok edilmesi için yapılacak müzakerelerin sonuçlandırılmamasının ana nedenlerinden biri olarak belirtilebilir.

Milletlerarası Adalet Divanı, 1996 tarihinde vermiş olduğu *Nükleer Silâhların Tehdit ve Kullanımının Hukuka Uygunluğuna Dair Danışma Görüşü*'nde²², devletlerin, kesin ve etkili bir milletlerarası kontrol altındaki kapsamlı bir nükleer silâhsızlanmaya yönlendiren müzakereleri iyi niyetle izleme ve sonuçlandırmaya dair milletlerarası hukukî yükümlülüğü olduğunu oy birliğiyle kabul etmiştir.²³ Nükleer silâh tehdidi veya kullanılmasının hukuka uygunluğuna dair bir boşluk (*non liquet*) olduğu iddiaları, sadece tam bir nükleer silâhsızlanmaya ilişkin özel bir andlaşmayla ortadan kaldırılabilecektir. Böyle bir andlaşma var olmadığı sürece, nükleer silâh sahibi olmanın, kullanıma dair açık ve tam bir yasaklama bulunmadığının delili sayıldığı düşünülebilir. Çoğunluğun görüşüne göre, nükleer silâh tehdidi veya kullanımına uygulanan ve teamül olduğu kabul edilen milletlerarası insancıl hukuk genel ilkeleri bile, bu *boşluğu* ortadan kaldırmamaktadır.

¹⁸ 1015 **United Nations Treaty Series** 163. Türkiye, bu andlaşmanın tarafıdır. **R.G.** 6.8.1974-14968.

¹⁹ 32 **ILM** 800 (1993); **Conduct of Hostilities**, **op.cit.**, s.207. Türkiye, bu andlaşmayı 14 Ocak 1995'te imzalamış ve 12 Mayıs 1997'de depo mercine tescil ettirmiştir.

²⁰ *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-personnel Mines and on Their Destruction*, 22, **The United Nations Disarmament Yearbook**, 1997, Ch. V, E.98.IX.1.

²¹ 24 Ocak 1946 tarihli Atom Enerjisinin Keşfedilmesiyle Ortaya Çıkan Sorunlarla Temas İçin Bir Komisyon Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı 1(I), atom silâhları ve diğer büyük silâhlar gibi kitle imhasında kullanılabilecek silâhların milli silâhlanmadan ayrılmasını tavsiye eder. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Konvansiyonel Silâhlandırma Komisyonu da, kitle imha silâhlarını, patlayıcı silâhlar, radyoaktif madde silâhları, öldürücü kimyevî ve biyolojik silâhlar ve yukarıda bahsedilen atom bombası ve diğer silâhların imha edici etkileriyle mukayese edilebilir özellikleri haiz gelecekte geliştirilecek silâhlar olarak tanımlanmıştır. (UN document S/C.3/32/Rev.1, August 1948.)

²² Danışma Görüşü, **op. cit.**, bkz. dn.11.

²³ Danışma Görüşü **op. cit.**, s.831, para.105(2) F.

Divan'a göre, Genel Kurul Kararları bağlayıcı olmasa dahi, bazen normatif bir değer taşıyabilir. Bazı durumlarda, *opinio juris* veya bir kuralın varlığına önemli kanıt oluşturabilirler. Belirli bir Genel Kurul Kararı için bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek amacıyla, içeriğine ve kabul edilme koşullarına; ayrıca, norm değeri özelliği konusunda bir *opinio juris*'in var olup olmadığına bakmak gerekir. Ya da bir dizi karar, yeni bir kuralın tesisi için gerekli *opinio juris*'in göreceli gelişimini gösterebilir.²⁴

Bütünü gözönüne alınarak incelendiğinde, Divan önünde bulunan Genel Kurul Kararları, nükleer silâh kullanmanın Birleşmiş Milletler Şartı'nın doğrudan ihlâli olduğunu ve belirli formüllerde (açık ve kesin ifade edilebilecek durumlarda) bu kullanımın yasaklanabileceğini belirtir. Kararların esası, değişik ilgili meselelere taşınabilir. Ancak, bu olayda değerlendirilen Genel Kurul Kararları, önemli sayıda olumsuz ve çekimser oyla kabul edilmiştir; dolayısıyla, söz konusu kararlar, milletlerarası toplumun nükleer silâhlar meselesine derin ilgisinin açık bir işareti olsa bile, Divan'ca hâlâ bu silâhların kullanılmasının hukuka aykırı olduğuna dair *opinio juris*'in tesisine yeterli olarak kabul edilmemiştir.²⁵

3. NÜKLEER SİLÂH KULLANIMININ HUKUKA AYKIRI SAYILMASINA YÖNELİK GİRİŞİMLER

Nükleer silâhların kullanılmasını açık bir şekilde yasaklayan bir hukuk kuralının kabul edilmesi için yapılan çaba ve girişimler, uzunca bir zamandır devam etmektedir. 1961 yılında, nükleer silâh kullanımının Birleşmiş Milletler'in lafzına, ruhuna ve amaçlarına aykırı olduğu ve Şart'ın doğrudan bir ihlâli olduğunu belirten bir Genel Kurul Kararı, kabul edilmiştir.²⁶ Bu Kararda, nükleer silâhların kullanımının insanlığa ve medeniyete karşı bir suç olduğu da vurgulanmıştır. A. B. D. ve diğer NATO ülkeleri, saldırı durumunda, saldırıya uğrayan devletin, milletlerarası hukukun özel bir şekilde yasaklamadığı herhangi bir silâhla, herhangi bir eylemi gerçekleştirmekte serbest olmasının gerekli olduğunu iddia ederek, bu Karara karşı çıkmışlardır.

Genel Kurul, nükleer silâhların hukuka aykırı olarak ilân edilmesi yanında, Genel Sekreter'den bu silâhların yasaklanmasına dair bir andlaşma imzalanması için özel bir konferans toplanmasının muhtemel olup olmadığına ilişkin Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin hükümetlerinin görüşlerini öğrenmesini istemiştir. Ancak, Genel Sekreter'in danışma görüşmeleri sonuçsuz kalmış ve istenen konferans hiçbir zaman toplanamamıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun daha sonraki oturumlarında da, nükleer silâhların kullanılmasına dair koşulsuz bir yasaktan yana olan kararlar ele alınmıştır. Özellikle, 1978'de toplanan Genel Kurul'un Özel Oturumunun (*Special Session of the General Assembly on Disarmament- SSOD-I*)²⁷ Nihai Belgesi, milletlerarası ilişkilerdeki nükleer si-

²⁴ Danışma Görüşü , **op. cit.**, s.826, para.70.

²⁵ Danışma Görüşü , **op. cit.**, s.826, para.71.

²⁶ UN General Assembly Resolution 1664 (XVI), 24 November 1961.

²⁷ Silâhlanma konusunda şimdiye kadar en fazla ve en temsil edici katılım bu toplantıda gerçekleştirilmiştir. Toplantı, oy birliğiyle, milletlerarası barış ve güvenliğin sağlanmasında en ciddi tehditlere temas eden ve ortak bir amaç gerçekleştirilmesi doğrultusunda hâlâ bir dönüm noktası olarak kabul edilen 129 paragraflık nihai bir belgenin kabulüyle sonuçlandırılmıştır.

lâh tehdit ve kullanımını önleyecek koşulları yaratacak çabaların gerçekleştirilmesini tavsiye etmiştir.²⁸ Bu ve benzeri tavsiyeler, zaman içinde takipsiz kalmıştır.²⁹

Gerçi Genel Kurul'un silâhsızlanmaya adanan ilk özel oturumundan 25 yıl üzerinde bir süre geçmesiyle birlikte, milletlerarası endişelerinin yoğunlaştığı konular olan Soğuk Savaş ve silâhlanma yarışı bitmiştir; ama, buna rağmen dünya, bugün daha tehlikeli bir mekân olarak gözükmemektedir. Hâlâ binlerce nükleer silâh, A.B.D. ve Rusya Federasyonu'na ve yüzlerce ise, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Hindistan, İsrail ve Pakistan'a ait cephaneliklerde yer almaya devam etmektedir. Kuzey Kore'de ise, bu tür silâhların var olup olmadığı tartışılmaktadır. Ancak, bu durum mevcut tehlikeyi daha da arttırmaktadır. Nükleer silâhların kullanımına dair doktrinler, kullanım eşliğini bir hayli düşürmüştür. Günümüzde, kullanışlı (*usable*) bir miktar geliştirilmesinden bahsedilmektedir. Hükümetlerin "*kullanışlı*" nükleer silâhlar geliştirmesinden daha korkutucu olansa, teröristlerin kitle imha silâhlarını ele geçirmeleri ihtimalidir.

Artan bu tehlikelere karşılık vermek amacıyla hükümetler, silâhsızlanma üzerinde daha fazla zaman ve para harcar hale gelmiştir. Soğuk savaşın zirve dönemlerinde, küresel askerî harcamalar, her yıl 1 trilyon doları bulmuştur. Harcamalar şüphesiz, daha fazla güvenliğe dönüştürülemez. Ama, dünyada gündelik 1 dolardan daha az parayla yaşayan bir çok insanın, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için gerekeni azaltabilir. Kuvvete, milletlerarası hukuk kurallarından çok daha fazla dayanmanın kaynağı bunun altında yatmaktadır. Sonuç olarak 1978'de Genel Kurul'da kurumsal bir mekanizma tesisi için oluşturulan SSOD-I can çekişmektedir. Cenevre Silâhsızlanma Konferansı, 1996'dan beri esaslı bir iş yapamamıştır. Silâhsızlanma Komisyonu, 2001 yılındaki 50'inci kuruluş yıldönümünde toplanamayınca, 2002'de hiçbir şey üzerinde anlaşmaya varamadan işlerini sonuçlandırmıştır. Genel Kurul, gerçekten icra edileceğine dair beklentileri olmadığından ciddi meseleler üzerinde karar vermeyi azaltmıştır. Bütün bunların üzerinde mutluluk verici olan husus, Birleşmiş Milletler mekanizmasının, hükümetlerin konuyu takibine dair desteğidir. Konuyla ilgili anlaşmalar uyarınca oluşturulan organlar da, başarılı olamamıştır. *Nükleer Silâhların Yaygınlaştırılmamasına Dair Andlaşma (NSYDA)*³⁰, ağır baskı altındadır. Kuzey Kore, anlaşmadan çekilmiş, İran'ın da çekileceğine dair rivayetler olmuştur. 11 Eylül 2001 olayından sonra, sözde "*hukuk dışı*" (*outlaw*) devletlere karşı, kuvvet kullanma tehdidi ve yetkisi olmadan yapılan şüpheli yük, gemi, tren ve kamyonların durdurulması eylemi, anlaşmanın etkin icrası için yetersiz ve tehlikeli bir alternatif olarak uygulanmaya başlamıştır. 1996 tarihli *Geniş Kapsamlı Deneme Yasağına Dair Andlaşma*³¹, nükleer silâhların daha ileri gelişimini mümkün kılan laboratuvar ve tehlikesiz nükleer denemelere yer vermesi sebebiyle, doğduğu anda sakatlanmıştır. A.B.D. Senatosu'nun reddiyle, büyük ölçüde geçersizliğe mahkum olmuştur. Biyolojik silâhlara dair Konvansiyon'un da, uzun süren müzakerelere rağmen soruşturma hususundaki protokolü henüz yapılamamıştır. Bu konudaki çalışmalar yeniden başlamıştır. Kimyasal silâhlara dair Konvansiyon'un evrensellikten mahrum olan statüsü, yakın zamanda düzenli güç arttırımı gerçekleşen Orta Doğu'da çok tehlikeli bir duruma işaret etmektedir.

²⁸ UN document A/RES/S-10/2, 13 July 1978.

²⁹ Hindistan tarafından ileri sürülen ve nükleer silâh kullanımının yasaklanmasına dair bir andlaşma yapmaya davet eden 1997 tarihli bir karar, 109 kabul, 30 red ve 27 çekimsiz oyla kabul edilmiştir. UN document A/RES/52/39-C, s.5.

³⁰ 7 ILM 809 (1968). Türkiye, bu andlaşmanın tarafıdır.. R.G. 28 Kasım 1979-16823.

³¹ *Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty-CTBT*, < <http://www.planetwork.org/planetnetwork.nuclear.two.html#CTBT> >, B.T. 30.8.2004.

4. GÜÇ KULLANIMINA İLİŞKİN MEVCUT HUKUKUN NÜKLEER SİLÂHLARA UYGULANABİLİRLİĞİ MESELESİ

Silâhlı çatışmalarda uygulanan insancıl hukukun halihazırda kapsadığı bir yasak mevcut olduğu için, nükleer silâh kullanımını yasaklayan bir hukukî normun kabulüne gerek olmadığına dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu konudaki temel dayanaklar şöyle özetlenebilir:

Nükleer silâhların *kasıtlı* olarak kullanılmasına, nükleer silâhı olması muhtemel bir düşmanın bu silâhlardan arındırılması için ani bir önleyici saldırı durumunda veya nükleer olmayan silâhların bulunduğu savaş araçlarıyla başlayan bir husumetin ortadan kaldırılması amacıyla girişilebilir. Bunlardan ilk durum, yani önleyici saldırı, genellikle “*ilk darbe (first strike)*” olarak atıfta bulunulan Birleşmiş Milletler Şartı’ndaki milletlerarası hukukun temel kurallarına göre, nükleer veya olmayan her tür silâh kullanımı için koşulsuz olarak yasaklanan, “*herhangi bir devletin ülkesel bütünlük ve siyasî bağımsızlığa karşı kuvvet kullanma ve tehdidi*”nce kapsamaktadır. İkinci durum ise, genellikle “*ilk kullanım*” (*first use*) olarak atıfta bulunulan meşrû müdafaa hakkını ihtiva eder. Şart, böyle bir durumda devletlerce hangi silâhların kullanılabileceği veya kullanılmayacağını belirlememektedir. Ama, meşrû müdafaa hakkı da, sınırsız değildir.

Meşrû müdafaaanın sınırları tartışılırken, 1907 tarihli *Kara Savaşındaki Kural ve Örflere Dair IV. Lahey Konvansiyonu (IV. L.K.)* ve buna ekli *Düzenlemeler (IV. L.D.)*³²’de oluşturulan, gereksiz acıya³³ ve savaş gerekliliklerinin emri olarak istenmedikçe, düşmanın mal varlığının tahribine sebep olan silâhların kullanılmasını³⁴ yasaklayan bir kuraldan başlamak gerekir. Bu kuralın, aslında çok az bir uygulama değeri taşıdığı görülür; zira, savaşta kullanılan silâhlarca sebep olunan hiçbir acı gerekli sayılamaz ve askerî gereklilikse, subjektif bir kavramdır. Ancak, yukarıda belirttiğimiz 1868 tarihli *St. Petersburg Deklarasyonu*’nda, izin verilen ve yasak olanın ne olduğu hususu, bir hayli belirgin hale getirilmiştir. Buna göre, devletlerin savaş süresince başarmaya uğraşacağı tek meşrû amacın, düşmanın askerî kuvvetlerini zayıflatmak olduğu, bu amacın güçsüz durumda bulunan kişilerin acı çekmesini gereksiz şekilde arttıracak veya onları kaçınılmaz olarak öldürecek silâhları kullanılarak aşılacağı ve bu gibi silâhların kullanımının insanlık kurallarına aykırı olduğu belirtilmiştir.³⁵ Nükleer patlamalar, kitlesel maddî ve şahsî kayba yol açabileceği ve söz konusu kitlesel imhanın, askerî gereklilik olarak kabul edilebilmesi kolay olmadığı için, nükleer bir savaşta ilgili kuralı yerine getirmek, neredeyse imkânsız sayılır.

Modern silâhlar vurmak istedikleri kesin hedefi daha net olarak belirleyebildikleri için, düşük getirili taktik nükleer silâhların³⁶, diğer hedeflerin fark gözetmeyen kaybına yol

³² *Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land*, The Hague, 18 October 1907, **Conduct of Hostilities, op.cit.**, s.13. Annex: *Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, Conduct of Hostilities, op.cit.*, s.17.

³³ *IV. L. D.*, m.23/e.

³⁴ *IV. L. D.*, m.23/g.

³⁵ **Conduct of Hostilities, op.cit.**, s.171, para. 6-7.

³⁶ Yargıç Weeramantry’nin Karşı Görüşü, *Danışma Görüşü, op. cit.*, s.921. Ayrıca, taktik silâhların milletlerarası insancıl hukuka uygun olmadığı tartışmaları için bkz. William R. Hearn, “*The International Legal Regime Regulating Nuclear Deterrence and Warfare*”, 61 **British Yearbook of International Law** 199,232-44 (1990); B. H. Weaston, “*Nuclear Weapons Versus International Law: A Contextual Reassessment*”, 28 **McGill Law Journal (MGLJ)** 543,581,587 (1983); D. J. Arbess, “*The International Law of Armed Conflict in Light of Contemporary Deterrence Strategies: Empty Promise or Meaningful Restraint?*” 30 **MGLJ** 89,111-121 (1984).

açmaksızın, seçili bir askerî bir hedefe karşı kullanılabilmesi aklı yatkın gibi görülebilir. Ancak, nükleer eşik bir kez geçilirse, yüksek getirili bir taktik nükleer silâhın kullanılmayacağı da garanti edilemez. Saldırıya uğrayan taraf da nükleer silâh sahibiyse, saldırıya uğrayan kadar, saldırgan açısından da daima bir nükleer artış riski söz konusu olacaktır. Böylelikle, saik ve amaca bakılmaksızın, tek bir kullanım bile, yer ve zaman olarak çıkması ihtimal dahilinde olmayan bir nükleer savaşı kışkırtabilecektir. Nükleer silâhların hukuka uygunluğunu tespit ederken, gerçekten hedefe ulaşılmasından daha çok, bu silâhların büyük tahrip potansiyeli haiz olması ve kullanımlarının kontrol edilemeyen etkiler taşıması belirleyici olacaktır. Bugünün teknolojisi dahilinde, bir nükleer silâhla, tarih boyunca yapılan tüm savaşlarda kullanılan bütün konvansiyonel silâhlardan salıverilenden daha fazla enerjinin açığa çıkması mümkündür.³⁷ Nükleer silâhlara göre daha az yıkıcı etkileri olan silâhlara değinen 1925 tarihli *Cenevre Gaz Protokolü* bile, hedefler arasında, yasaklanan silâhların kullanılmasının neden olduğu az veya çok sert etkiler arasında bir ayırım yapmamaktadır.

Milletlerarası teamül hukuku, savaş mağdurlarının korunmasına dair düzenlemeler getiren 1949 tarihli *Cenevre Konvansiyonları*'nda³⁸ da tekrarlandığı üzere, çarpışanların, hasmane tutum içinde bulunmayan sivilleri, savaşın sonuçlarından korumak kesin yükümü altında olduğunu kabul eder. Nükleer silâhların fark gözetmeyen özelliği ise, bu kurala uyulmasını çok zorlaştırır. Pek çok olayda, sivil kayıplar, önemli bir dolaylı zarar olup, sayıca askerî kayıplara üstün gelirler. Nükleer savaşın olumsuz yönlerinden diğer biri, çarpışanların, tarafsız devletlerin ülke dokunulmazlığına saygı gösterme gereğine uygun davranmak bakımından yetersiz kalmasıdır. Savaş halindeki devletlerin ülkesinde, özellikle radyoaktif kirlenmenin ve nükleer patlamaların etkilerini sınırlamak da mümkün olmaz.

Nükleer patlamaların öncelikli etkisi, insan, hayvan ve bitkilerin, yani bütün canlıların biyolojik dokusuna zarar veren ve üreten, ısı ve patlama, nükleer radyasyon ve radyoaktif döküntü yaymasıdır. Böylelikle "nükleer silâhlar", milletlerarası insancıl hukuka uygunluk açısından, *Lahey Deklarasyonları* ve *Cenevre Protokolü* ile kullanılması yasaklanmış bir yöntem olan "zehirle" karşılaştırılabilir.³⁹ Nükleer patlamaların, aynı zamanda doğal çevreye, yaygın, uzun süreli ve şiddetli zarara sebep olması beklenebildiği için, bunların kullanılması, 1949 tarihli *Cenevre Konvansiyonları*'na *Ek Milletlerarası Silâhlı Çatışmalarında Mağdurların Korunmasına Dair I. Protokol*'e⁴⁰ de aykırı olacaktır.

³⁷ UN document A/35/392, 12 September 1980, s.10.

³⁸ 1949 tarihli *Cenevre Konvansiyonları*, I nolu Sözleşme- Savaş Alanında Yaralı ve Hasta Silâhlı Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine Dair Konvansiyon; II nolu Sözleşme- Denizdeki Yaralı ve Hasta Silâhlı Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine Dair Konvansiyon; III nolu Sözleşme- Savaş Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Konvansiyon; IV nolu Sözleşme- Savaşta Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Konvansiyon, Türkiye, bu anlaşmalara taraf olmuştur. **R.G.**, 30.01.1953-8322.

³⁹ 23 Ekim 1954 tarihli *Silâhlandırmanın Kontrolüne Dair Paris Anlaşmalarının III. Protokolü ve Ekleri*, Ek II, I(a) nükleer silâhları, "nükleer yakıt veya radyoaktif izotop kullanma ve içermek için tasarlanmış olan veya içeren, diğer kontrol edilemeyen nükleer yakıtın dönüştürülmesi veya patlaması suretiyle veya nükleer yakıt veya radyoaktif izotopun radyoaktivitesi ile kitle imhası, kitlenin zararı veya kitlenin zehirlenmesi yeteneği olan herhangi bir silâh" olarak tanımlanmıştır. Bkz: **American Foreign Policy, 1950-1955, Basic Documents**, Vol.I, Department of State Publication 6446.

⁴⁰ 16 **ILM** 1391(1977), m.35.

Sonuçta, 1907 tarihli *IV. Lahey Konvansiyonu*'nun içerdiği *Martens Şartı*⁴¹, hasmane tutumun sınırlarını belirlemek açısından bazı andlaşmalarda nihâî olarak yeniden kabul edilmiştir. Söz konusu kayıt, *belirli bir tip silâhı yasaklayan özel bir andlaşma olmasa bile, sivillerin ve çarpışanların, yerleşik teamül, insanlık ilkeleri ve kamu bilincinin emirlerinden çıkan milletlerarası hukukun, koruma ve otoritesi altında olmasını zorunlu kılar*. Milletlerarası bir dönüm noktası olarak Nüremberg'te Nazi liderlerini yargılamak üzere kurulan Milletlerarası Askerî Mahkeme, savaş hukuku kurallarını, sadece andlaşmalarda değil, devletlerin uygulama ve geleneklerinde de bulmuştur.⁴² Bu anlayışın sürdürülmesi yoluyla, söz konusu hukuk, değişen dünyanın ihtiyaçlarına karşılık verebilir. Bu nedenle, meşrû müdafaa uygulamasında başvurulabilecek silâh ve taktikler de, milletlerarası anlaşmalarda yer alsın veya almasın, mevcut normlara aykırı olamayacaktır.

Her çeşit silâhın kullanılmasına dair genel kabul görmüş sınırlamalar, nükleer bir savaşın, milletlerarası teamül hukuku kurallarına uygun davranılarak güçlükle başlatılabileceği sonucuna götürür. 1986 tarihli *Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davasındaki Kararı*'nda⁴³ Milletlerarası Adalet Divanı, teamül hukukunun andlaşma hukukuyla aynı değeri haiz olduğunu kabul etmiştir. Fakat, nükleer silâhların özel niteliği dikkate alınınca, bunların kullanımının yasak olduğu, sadece diğer çeşit silâhlara ilişkin sınırlamalara dayanarak çıkarılmamalıdır. Aynı gerekçe, 1925 yılında, bakteriyolojik savaş yöntemleri kadar boğucu, zehirleyici veya diğer gazların kullanılmasını yasaklayan *Cenevre Gaz Protokolü*'nü imzalamaya karar verenler için de yol gösterici olmuştur. Diğer bir deyişle, anti-personel mayınlar da dahil olmak üzere kimyevî ve biyolojik silâhlara ilişkin olanlar gibi, özel niteliği olan silâhlara dair yasakların, pozitif hukukla bütünleştirilmesi gereklidir.

Yukarıda değinilen 1996 tarihli *Danışma Görüşü*'nde, Birleşmiş Milletlerin asli organlarından biri olan Milletlerarası Adalet Divanı, nükleer silâhların tehdit veya kullanılmasını koşulsuz olarak yasaklamaya hükmetmek açısından kendi yetersizliğini açıklamıştır.⁴⁴ Aynı zamanda, Divan, "*bütün yönleriyle*" bir nükleer silâhsızlanmayı gerçekleştirebilmenin, milletlerarası bir yüküm olduğunu da tanımıştır.⁴⁵ Ancak, nükleer silâhsızlanma, devletlerin, nükleer silâhları hangi koşulda olursa olsun kullanmayacaklarına dair bir ön taahhütte bulunmaları gerçekleşmeden de başarılamaz. Yalnızca nükleer silâhların depolanmasına dair yapılacak indirimler, bunların zorunlu olarak ilga edilmesi sonucuna götürmez.

⁴¹ **Conduct of Hostilities, op.cit.**, s.13. Bu şartın modern bir çevirisi, 1977 tarihli Ek Protokol I'in m.1/2'de bulunabilir: "*Bu Protokolce veya diğer milletlerarası belgelerce kapsanmayan durumlarda, siviller ve savaşanlar, kabul görmüş teamüllerden, insanlık ilkelerinden ve kamu şuurunun emirlerinden çıkan milletlerarası hukukun koruma ve otoritesi altında kalır.*"

⁴² *Danışma Görüşü*, **op. cit.**, s.827, para.80.

⁴³ *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, (Nicaragua v. United States, (Merits)), **ICJ Reports 1986**, p.14.

⁴⁴ *Danışma Görüşü*, **op. cit.**, s.831, para 105(2)(E).

⁴⁵ *Danışma Görüşü*, **op. cit.**, s.831, para.105(2)(F).

5. NÜKLEER SİLÂHLARIN KULLANILMAMASI YÖNÜNDE YAPILABİLECEKLER

1995 tarihli ve 984 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ⁴⁶ uyarınca, 1968 tarihli *NSYDA*'nın tarafı olan nükleer silâh sahibi olmayan devletler, nükleer silâhların kendilerine karşı kullanılmayacağına dair *negatif güvenlik teminatları* da denen güvenceler elde etmişlerdir. ⁴⁷ Bu güvenceler, çoğunlukla hukukî değil, siyasî olarak nitelendirilmiş ve koşullandırılmıştır. Şöyle ki, A.B.D., Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya, söz konusu teminatların geçerliliğini, bu güçlere, ülkelerine, silâhlı kuvvetlerine veya diğer birliklerine, müttefiklerine herhangi bir saldırı veya istilâ olduğu yönündeki bir tespit durumuna kadar sürdürmeyi kabul etmişlerdir. Çin'in teminatları ise, koşulsuz olarak yapılmıştır. A.B.D., kendisine karşı kimyasal veya biyolojik silâh kullanılması durumunda, buna şiddetle ve mahvedici bir şekilde karşılık verileceğini açıkça belirtmiş; fakat, bu karşılığın niteliği konusunda bir şey söylememiştir; yine de, bu durum yaygın olarak nükleer silâh kullanımı olarak anlaşılmaktadır.

Nükleer silâhların yaygınlaştırılmaması eyleminin sorununun nedeni, şu şekilde açıklanabilir. Nükleer gücü olmayan devletler, Soğuk Savaş döneminde nükleer silâhlar hususundaki bütün gelişmeleri eleştirmişlerdir. Ancak, beş nükleer güç devleti, bu teknolojiyi geliştirmeyi sürdürmüş ve daha fazla bomba yapmıştır. Başka devletler de, bu durumu sorgulamış ve nükleer silâh üretimi için kendi kapasitelerini geliştirmişlerdir. İsrail, Güney Afrika, Brezilya, Arjantin, Pakistan ve Güney Kore kendi nükleer silâh programlarına sahip olmuşlardır veya halihazırda sahiptirler. İran'ın da, buna dahil olduğu ileri sürülmektedir; ama, o bunu reddetmektedir. Nükleer silâh devletleri, *NSYDA* uyarınca üstlendikleri taahhüdü sürdürmüş olsalardı, mevcut tehlikeli statü, tamamen engellenebilir, gelmiş geçmiş en tehlikeli bu teknolojiden çoktan kurtulunmuş olunabilirdi. *NSYDA*, karşılıklı taahhütlerin değiş tokuşuna dayalı olan bir andlaşmadır. Aktedildiği sırada nükleer silâhlara sahip olan devletler, bunlardan tamamıyla kurtulmak için iyi niyetle müzakerelere girişmeyi taahhüt etmişlerdir. Ancak, bu durum hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir.

Nükleer silâh kullanılmamasına dair hukuken bağlayıcı olan güvenceler, nükleer silâhtan arındırılmış bölge andlaşmalarının protokollerinde bulunabilir. Gerçi, söz konusu teminatlar, söz konusu andlaşmaların taraflarına verilen güvencelerdir; ama, nükleer güçler tarafından (Çin'in istisnalarıyla birlikte), *NSYDA*'nın taraflarına verilen teminatlarla aynı ya da benzer koşullara tâbi olarak anlaşılmaktadır. Nükleer silâhların, yukarıda bahsedilen andlaşmalara taraf olmayanlara karşı veya nükleer güçler arasında kullanılması ise, resmen yasaklanmış değildir.

⁴⁶ UN document S/RES/984(1995), 11 Nisan 1995.

⁴⁷ Güvenlik Konseyi'nin 11 Nisan 1995'de kabul ettiği 984 (1995) sayılı karar, Nükleer Silâhların Yaygınlaştırılmamasına Dair Andlaşma'nın uzantısı bağlamında, bir yandan, "Nükleer silâh devletlerinin her birince yapılan ifadelerini, (S/1995/261, S/1995/262, S/1995/263, S/1995/264, S/1995/265) ki burada nükleer silâhların bu andlaşmaya taraf nükleer silâhı olmayan devletlere kullanımına karşı güvenlik teminatı vermişlerdir), takdir ile not eder" ve bir yandan da,

Bazı devletlerin açıkladığı, Şart'a uygun olarak ifade ettikleri nükleer silâhların kullanıldığı bir saldırı eyleminin kurbanı veya tehdidinin hedefi olan nükleer silâhı olmayan herhangi bir devlete âcil yardım desteği olacağı veya temin edecekleri niyetini hoş karşılar."

Yalnızca, -statüsü ne olursa olsun, *NSYDA*'ya veya nükleer silâhtan arındırılmış bölge andlaşmalarına ⁴⁸ taraf olan ya da olmayan, nükleer gücü olan veya olmayan, müttefik olan veya olmayan- herhangi bir ülkeye karşı nükleer silâh kullanılmamasına dair resmî ve koşulsuz bir yükümlülüğün varlığı, gerçekten önem taşır. Böylesi bir hukuk kuralı, mevcut nükleer kuvvetlerin oluşumunda değişiklikler gerektirir. Özellikle, “*ilk darbe*” olarak kullanılma özellikleri sebebiyle, taktik nükleer silâhlar tamamıyla ortadan kaldırılmadır. Bu silâhların, silâhlı bir çatışmada ön hatlara yerleştirilmesi durumunda, düşman konvansiyonel kuvvetlerinin yakalaması veya tahribinden kurtulmak için çok erken şekilde kullanılabilmesi ihtimali vardır. Nükleer güçlerin bu tür silâh kullanılmaya dair taahhütlerinin inandırıcılığı, ancak stratejik nükleer kuvvetlerin tehlike çağrılarında uzak tutulmaları suretiyle artırılabilir. Bu çerçevede, nükleer savaş başlıklarının harekete geçebilmesi için yapılacak hazırlıkları kolaylaştıran önemli bir erteleme olmaksızın fiziken kullanımının imkânsız hale getirileceği şekilde ateşleyicilerinden ayrılması mekanizmasına ihtiyaç vardır. Tehlike çağrılarında uzak tutulmaları, nükleer silâhların, izinsiz veya kaza sonucu fırlatılması veya sürpriz saldırı aracı olarak kullanılması riskini de azaltacaktır. Nükleer silâhların kullanımı yasaklanır yasaklanmaz, bunun gibi bir kullanım riski de, hukuka aykırı hale gelecektir.

Hukuka uygun olan bireysel veya kolektif meşrû müdafaa hakkında, kimyevî veya biyolojik silâhlarla işlenen bir saldırıya karşı yapılsa bile, nükleer olmayan savaş araçlarının kullanımı sınırlanmıştır. Kimyevî ve biyolojik silâhların kullanılmasını yasaklayan andlaşmayı uygulamayarak bu silâhların kullanılması durumunda ise, modern konvansiyonel silâhlarla karşılık verilebilir. Taraflar, menfaatlerini tehlikeye düşüren olağandışı olaylar varsa, silâhların kontrolüne dair andlaşmalardan çekilebilmektedir; ama, sadece kanıtlanmış bir ihlâl andlaşmadan çekilmeyi haklı kılabilmelidir.

Kitle imha silâhları olarak isimlendirilen nükleer, kimyevî ve biyolojik silâhlar, aynı nitelikte önemli ayırdedici özellikler taşır. Biyolojik silâhların kullanılması, bazı istisnai hal ve durumlarda, nükleer silâhlarca sebep olunanlarla kıyaslanabilecek felâketler yaratabilir. Bir olağandışı saldırı çeşidi olarak her çeşit hastalık mikrobu bulaştırılması, teşhisi imkânsız olduğu ve bu silâhi kullananın tespiti mümkün olmadığı için, saldırganın, nükleer misillemede bulunulacağı tehdidiyle caydırılması güçtür. Kimyevî silâhlar da, yaygın bir alanda kullanılsa bile, bir nükleer silâhın sebep olduğu yıkıcılığa erişemez. Ayrıca, bunlara karşı savunma ve uyarı araçları mevcuttur. Nükleer silâhlara karşıysa, böyle bir araç veya sistem mevcut değildir.

6. SONUÇ

Genel Kurul'un silâhsızlanmaya adanan ilk özel oturumundan yaklaşık 25 yılı aşkın bir süre geçmesinden sonra, milletlerarası endişelerinin yoğunlaştığı konular olan Soğuk Savaş ve silâhlanma yarışı bitmiştir; ama, buna rağmen dünya bugün daha tehlikeli bir yer olarak gözükmektedir. Şimdilerde hükümetlerin kullanım eşliğini bir hayli düşürdüğü “*kullanışlı*” nükleer silâhlar geliştirmesinden daha korkutucu olan, teröristlerin kitle imha silâhlarını ele geçirmeleri ihtimalidir. Genel Kurul'un bu süreç içinde kabul ettiği bir dizi karar, her halükârda nükleer silâh kullanımını özel ve açık olarak yasaklayan

⁴⁸ 14 Şubat 1967 tarihli *Lâtin Amerika'da Nükleer Silâhların Yasaklanmasına Dair Tlatelolco Andlaşması ve Ek Protokolleri*, 6 *ILM* 521(1967); 6 Ağustos 1985 tarihli *Güney Pasifikte Nükleer Silâhtan Arındırılmış Bölgeye Dair Rarotonga Andlaşması ve Protokolleri*, 24 *ILM* 1440 (1985).

bir andlaşmanın sonuçlandırılmasını, tam silâhsızlanma için önemli bir adım atılmasını isteyen milletlerarası toplumun çok geniş bir bölümünün isteğini açığa vuran kararlar olmuştur. Ancak, *lex lata* olarak, böyle bir yasağı öngören bir teamül kuralının ortaya çıkışına, bir yandan toplumdaki bu istem, öte yandan caydırıcılık uygulamasına hâlen devam eden güçlü destek arasındaki süregelen gerilimce engel olunmaktadır. Buna rağmen belki olumlu olarak altı çizilebilecek bir nokta, Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesindeki kontrol mekanizmasının, hükümetlerin konuyu takip etmesine dair teşvikini sürdürmesi olarak belirlenebilir.

Son çeyrek yüzyıl içinde, nükleer silâhlara dair pek çok tartışma yapılmıştır. Fakat bu tartışmalar, bakteriyolojik ve kimyevî silâhlara dair olanlarla aynı nitelikte, genel bir yasak ile sonuçlandırılmamıştır. Ancak, birkaç sınırlandırma amaçlı andlaşma yapılabilmektedir. Özellikle kullanma veya tehdidine göndermede bulunmaksızın, nükleer silâhların kazanılması, üretimi, sahip olunması (elde bulundurulması), yerleştirilmesi ve denemesine temas eden bu andlaşmalar, milletlerarası toplumun kesinlikle bu silâhların taşıdığı tehlike hususunda giderek artan bir bilinçlenme süreci yaşadığına işaret etmektedir. Bu durum, söz konusu silâhların kullanımının gelecekteki genel yasaklanmasına dair bir dokundurma olarak görülebilmeye rağmen, ne yazık ki ahdî bir yasak yaratamamıştır.

Milletlerarası Adalet Divanı'nın, 1996 tarihli Danışma Görüşü'nde, silâhların kullanımına dair milletlerarası insancıl hukuk ilkelerinin, bir milletlerarası teamül kuralı oluşturduğunu belirlemesi, dolayısıyla rıza olmadan bağlayıcı olmasını kabulü, "kaçınılmaz" olarak tanımlanan bu ilkelerden, fark gözetmeme özellikleri ve gereksiz acıya sebep olan silâhların kullanımının yasaklanması gibi bazılarının Görüş'te yeniden onaylaması memnuniyet vericidir. Aynı zamanda, bu kuralların yenileri dahil, istisnasız bütün silâhlara uygulanmasının vurgulanması da önemlidir. Ancak, Divan'ın genel ilkeleri, nükleer silâhların kullanılmasına dair esaslı bir yasağa dönüştürmeye muktedir olamaması, endişe vericidir.

Bütün bunların ışığında devletlerin, kesin ve etkili bir milletlerarası kontrol mekanizması altında bulunan nükleer silâhsızlanmaya yönlendirecek müzakereleri iyi niyetle izleme ve sonuçlandırmaya ilişkin milletlerarası hukukî yükümlülüğü, milletlerarası toplumun tümü için bugün de hayati önem taşıyan bir hedef olarak mevcudiyetini sürdürmektedir.

Söz konusu sonuçlandırmayı gerçekleştirecek en iyi yol, nükleer silâhların kullanılmasının kapsamlı ve evrensel yasaklanması ve dünyanın nükleer tehlikelerden arındırılması nihai amacının, çekince ileri sürülemeyecek küresel çok taraflı bir andlaşmada pozitif hukukla bütünleştirilmesidir. Yapılacak bu andlaşma için en uygun olan tartışma zemini ise, bir silâhsızlanma konferansı veya özellikle bu amaç için kurulan, hepsi olmasa da nükleer güçler ve nükleer silâh üretebilen ülkelerin ve bu konuda hemfikir olan geniş bir grup devletin dahil olduğu bir diplomatik konferans gibi milletlerarası bir organ olabilir. Birleşmiş Milletler de, Irak savaşında yaşanan olumsuzluklarla zedelediği prestijine rağmen, bu konudaki geçmiş deneyimlerinden yararlanarak olumsuzlukları olumluya dönüştürebilecek yapısal donanımına sahip tek milletlerarası teşkilât olma özelliğini sürdürür gözükmektedir. Birleşmiş Milletler öncülüğünde hazırlanacak yasak getiren böyle bir andlaşmanın ihlali, milletlerarası hukuka göre bir suç olarak kabul edilmeli ve buna göre davranılacak şekilde vasıflandırılmalıdır.

Böyle bir andlaşma, konvansiyonel ve nükleer savaşı birbirinden ayıran ateşkesi güçlendirecektir. Böylelikle, nükleer savaş riski azalacak ve böyle bir savaşı başlatmak amacıyla açık veya zımnî tehditlerin siyasi gücü zayıflayacaktır. Soğuk Savaş süresince uygulanmış, günümüzün çok kutuplu ve nükleer silâh içeren dünyasına uygun düşmeyen, hatta tehlike bile arzeden, nükleer caydırıcılık mantığının gerçekten geçersizliği ilân edilecektir. Ayrıca, nükleer silâhların savaş aracı olma işlevinin bu silâhları kullanmama yoluyla kaldırılması, ister nitelik veya ister nicelik bakımından olsun nükleer üstünlüğün önemini azaltacaktır. Böylelikle, taktik nükleer silâhların elenmesi, stratejik nükleer kuvvetlerin yeni esaslı indirimlerine yol açacaktır. Bütün bunlar, nükleer güçlerin, nükleer silâhsızlanma sağlayacak taahhütlerini de daha fazla güvenilir kılacak ve dünyayı daha az tehlikeli bir ortama dönüştürecektir.

KAYNAKÇA

Monografi ve Makaleler

- D. J. Arbess**, “*The International Law of Armed Conflict in Light of Contemporary Deterrence Strategies: Empty Promise or Meaningful Restraint?*” 30 MGLJ 89,111-121 (1984).
- G. Ayman**, *Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi*,1994, İstanbul, Alfa Basım Yayım.
- P. H. F. Bekker**, *International Decisions*, 91 *American Journal of International Law (AJIL)* 126 (1997); R. A. Falk, “*Nuclear Weapons, International Law and The World Court: A Historic Encounter*”, 91 *AJIL* 64 (1997).
- L. Butler**, “ *The Risks of Nuclear Deterrence: From Superpowers to Rogue Leaders* ”, <<http://www.nuclearfiles.org/redocuments/1998/980202-butler/1998/980202-butler-speech.html>>, B.T.26.08.2004.
- ”**Death by Deterrence**”, *Resurgence Magazine Online*, <<http://resurgence.gn.apc.org/issues/contents/193.htm>. >, B.T.26.08.2004;
- ”**The Case Against Nuclear Deterrence**”, *Disarmament Times*, Vol. XXI, No.1, April 1998, s. 2.
- W. S. Cohen**, U.S. Secretary of Defense, Annual Report to the President and Congress 2000, Chapter 1, “*Defense Strategy*,” <<http://www.dtic.mil/exec-sec/adr2000/chap1.html>>, B.T. 27.08.2004.

- W. Epstein** , “*The New Nuclear Weapon States*”, *Disarmament Times* , Editorial Note, Vol. XXI, June 1998.
- M. Gönlübol**, *Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, Ankara 2000.
- D. J. Harris**, *Cases and Materials on International Law*, Fifth Edition, London, Sweet&Maxwell 1998.
- W. R. Hearn**, “*The International Legal Regime Regulating Nuclear Deterrence and Warfare* “, 61 *British Yearbook of International Law* 199,232-44 (1990).
- P. Kahn**, “*Nuclear Weapons and the Rule of Law*”, 31 *NewYork University Journal of International Law and Politics (N.Y.U. J.I.)* 396 (1998-1999).
- E. Luttwak**, “*The U.S.- U.S.S.R. Nuclear Weapons Balance*”, The Washington Papers, Volume II, The Center For Strategic and International Studies, 1974.
- M. J. Matheson**, “*The ICJ Opinions on Nuclear Weapons*”, 7 *N.Y.U. J.I.* 354 (1997).
- J. Rotblat**, “*A Nuclear Weapon-Free World Leading to a War-Free World*”, *Conference on Disarmament at a Critical Juncture, United Nations, 25 April 1996*. <<http://disarm.igc.org/roblat.html>>, B.T. 26.08.2004.
- A. N. Tütüncü**, *Irak Savaşı ve İnsancıl Hukuk, Güncel Olaylarda Milletlerarası Hukuk, Söyleşiler*, Beta, 2003, İstanbul, s.70-77.
- “Nükleer Silâhlar ve Milletlerarası İnsancıl Hukuk İlişkisinin Divan’ın 1996 Tarihli Danışma Görüşü Çerçevesinde Değerlendirilmesi”**, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Yıl 23, Sayı 1-2, 2003, s.800.
- E. Uzun**, “*Milletlerarası Adalet Divanı’nın Nükleer Silâhların Tehdidi veya Kullanımının Meşruiyetiyle İlgili 1996 Tarihli İstişari Mütalaasına İnsancıl Hukuk Açısından Bir Bakış*”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S.3-4, 2003, s.578,579.
- B. H. Weaston**, “*Nuclear Weapons Versus International Law: A Contextual Reassessment*”, 28 *McGill Law Journal (MGLJ)* 543,581,587 (1983).
- B. H. Weston**, “*Nuclear Weapons and the World Court: Ambiguity’s Consensus*”, 7 *Transnational Law & Contemporary Problems* 371 (1997).

Milletlerarası Andlaşmalar

1868 tarihli *Savaş Zamanında 400 Gram Ağırlığın Altındaki Patlayıcı Mermilerin Kullanımından Vazgeçilmesine Dair St. Petersburg Deklarasyonu*, s.171; 1899 tarihli *Lahey Deklarasyonu- 1899 tarihli İnsan Bedeninde Genişleyen ve Yassılaştıran Mermilere İlişkin Deklarasyon-*, s.173; 1907 tarihli *Otomatik Temaslı Denizaltı Mayınlarının Döşenmesiyle İlgili Konvansiyon*, s.174; 1907 tarihli *Kara Savaşındaki Kural ve Örflere Dair IV. Lahey Konvansiyonu* ve buna ekli *Düzenlemeleri*, s.13-17; 1925 tarihli *Boğucu, Zehirleyici ve Diğer Gazların ve Bakteriyojik Savaş Yöntemlerinin Kullanımının Yasaklanmasına Dair Cenevre Protokolü*, s.178;1980 tarihli *Aşırı Zararlı veya Fark Gözetmeyen Etkileri Olduğu Farzedilebilecek Belirli Konvansiyonel Silâhların Kullanılmasına Dair Kısıtlama veya Yasaklamalara Dair Konvansiyon*, s. 187, **International Law Concerning the Conduct of Hostilities, Collection of Hague Conventions and Some Other International Instruments**, International Committee of the Red Cross, Geneva, Revised and updated edition, 1994-1996.

1949 tarihli *Cenevre Konvansiyonları, I nolu Sözleşme- Savaş Alanında Yaralı ve Hasta Silâhli Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine dair Konvansiyon; II nolu Sözleşme- Denizdeki Yaralı ve Hasta Silâhli Kuvvet Mensuplarının İyileştirilmesine Dair Konvansiyon; III nolu Sözleşme- Savaş Esirlerine Yapılacak Muameleye İlişkin Konvansiyon; IV nolu Sözleşme- Savaşta Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Konvansiyon*, **R.G.** 30.01.1953-8322.

1954 tarihli *Silâhlandırmanın Kontrolüne Dair Paris Anlaşmalarının III. Protokolü ve Eklere*, **American Foreign Policy, 1950-1955, Basic Documents**, Vol.I, Department of State Publication 6446.

1967 tarihli *Lâtin Amerika'da Nükleer Silâhların Yasaklanmasına Dair Tlatelolco Andlaşması ve Ek Protokolleri*, 6 **ILM** 521(1967).

1972 tarihli *Biyolojik ve Zehirleyici Silâhların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanması ve İmhasına Dair Konvansiyon*, 1015 **United Nations Treaty Series** 163. **R.G.** 6.8.1974-14968.

1968 tarihli *Nükleer Silâhların Yaygınlaştırılmamasına Dair Andlaşma*, 7 **ILM** 809 (1968). **R.G.** 28 Kasım 1979-16823.

1977 tarihli *Milletlerarası Silâhli Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonları'na Ek Protokol I*, 16 **ILM** 1391 (1977).

1977 tarihli *Çevresel Değişirme Tekniklerinin Askerî veya Diğer Herhangi Bir Düşmanca Amaç İçin Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair Konvansiyon*, 16 **ILM** 88 (1977).

1985 tarihli *Güney Pasifikte Nükleer Silâhtan Arındırılmış Bölgeye Dair Rarotonga Andlaşması ve Protokolleri*, 24 **ILM** 1440 (1985).

1993 tarihli *Kimyevî Silâhların Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Depolanmasının Yasaklanmasına ve İmhasına Dair Konvansiyon*, 32 **ILM** 800 (1993); **Conduct of Hostilities, op.cit.**, s.207.

1996 tarihli *Geniş Kapsamlı Deneme Yasağı Andlaşması*, < <http://www.planetwork.org/planetwork.nuclear.two.html#CTBT> >, B.T. 30.8.2004.

1997 tarihli Anti-Personel Mayın Konvansiyonu, 22, **The United Nations Disarmament Yearbook**, 1997, Ch. V, E.98.IX.1.

Birleşmiş Milletler Belgeleri

Atom Enerjisinin Keşfedilmesiyle Ortaya Çıkan Sorunlarla Temas İçin Bir Komisyon Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı 24 Ocak 1946 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı 1(I), < [http://www.un.org/ documents/ resga. htm](http://www.un.org/documents/resga.htm)>, B.T. 30.08.2004.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yardımcı bir organı olan Birleşmiş Milletler Konvansiyonel Silâhlanma Komisyonu'nun, kitle imha silâhlarını tanımlayan kararı, UN document S/C.3/32/Rev.1, August 1948. **The United Nations and Disarmament 1945-1970**, New York, United Nations Publication , Sales No. 70.IX.7, 1970, s.28.

Genel Kurul'un Nükleer ve Termo Nükleer Silâh Kullanımının Yasaklanmasına Dair Deklarasyonu, UN document A/ RES/1653 (XVI), 24 November 1961.

1978'de toplanan Genel Kurul'un Özel Oturumunun (*Special Session of the General Assembly on Disarmament- SSOD-I*) Nihai Belgesi , UN document A/RES/S-10/2, 23 May 1 July 1978, GAOR, 10th spec. Sess., suppl. 4; A/S-10/2. < [http://www.un.org/ documents/ lisps.. htm](http://www.un.org/documents/lisps..htm)>, B.T. 30.08.2004.

Genel Sekreter'in Nükleer Silâhlara dair Geniş Kapsamlı Raporu, Report of the Secretary-General of the United Nations,"*General and Complete Disarmament, Comprehensive Study on Nuclear Weapons*," A/35/392, s. 151, September 12, 1980 (published as *Nuclear Weapons: Report of the Secretary-General*. Brookline, Massachusetts: Autumn Press, 1981.

1997 tarihli Nükleer silâh kullanımının yasaklanmasına dair bir andlaşma yapmaya davet eden bir karar , UN document A/RES/52/39-C, s.5.

Nükleer Silâhların Yaygınlaştırılmamasına Dair Andlaşma'nın tarafı olan nükleer silahı olmayan devletlere nükleer silah kullanmaya karşı güvenlik teminatı verilmesine dair *Güvenlik Konseyi kararı*, UN document S/RES/984(1995), 11 Nisan 1995.

Milletlerarası Adalet Divanı Kararı ve Mütalaası

1986 tarihli *Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davasındaki Kararı* (*Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*),(Nicaragua v. United States, (Merits)), **ICJ Reports 1986**, p.14.

1996 tarihli Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (Nükleer Silâhların Tehdit ve Kullanımının Hukuka Uygunluğuna Dair Danışma Görüşü), **35 International Legal Materials (ILM) 809** (1996).